vagyok a bölcs szerződés tárgya, sem betűje. Nem vagyok a kedves, aki ideoson egy éjszakára szeretőjéhez...

– Ki vagy Franciska?

– Én vagyok az élet, szerelmem.

– Mi az élet Franciska?

–... Az élet, kedvesem, teljesség. Az élet, hogy egy férfi és egy nő találkoznak, mert összeillenek, mert olyan közük van egymáshoz, mint az esőnek a tengerhez, egyik mindig visszahull a másikba, alkotják egymást, egyik felelete a másiknak. Ebből a teljességből lesz valami, ami összhang, s ez az élet."

S az író, aki az életet akarta megismerni, hogy írhasson, hajnalban sietve távozik, vagy még inkább menekül Bolzanóból. Nemcsak azért teszi ezt, mert így szól a szerződése, aminek eleget tett, hanem mert birtokosa egy tudásnak, mely arról szól, hogy a történeteket nem lehet mindenkor befejezni, s hogy az élet teljessége, a kaland, az illúzió, a szerelem és az élet vége is. Casanova sietve s örökre elhagyja Bolzanót, egy levelet hagy maga után Párma grófja s megannyi otthonosan ismeretlen tudást az olvasó számára.

BENCE Erika

KÖZELEBB A BÁNK BÁNHOZ

Beke József: *Bánk bán-szótár.* Katona József Bánk bán című drámájának szókészlete. Katona József Társaság, Kecskemét, 1991

„Im', csak ide tekéntsetek! / Nem érdemes mászásra e' derék /szőlő-gerezd?" Petur kérdezi ezt a dráma második felvonásában. [Az asszonyok] „a' legundokabb Kirugdalózót / is még dicsőségesnek esmerik, / ha benne egyj kis Rendkivül-való van". Ezt Biberách mondja az első felvonásban. „Lévnyalóvá / lettél dicső Árpád gyümölcse te?" Ezek is Petur szavai szintén az első felvonásból. „Hallom is közel- / létét Eszem-lerontatása' hír- / kertyének" – ezt pedig Bánk bán mondja a harmadik felvonásban. Vajon megértjük-e ezeket a mondatokat? Persze, hogy megértjük, vágja rá bizonyára az olvasó, és még csodálkozik is, miért jut bárkinek is az eszébe ezt megkérdezni. Pedig indokolt a kérdés. Ugyanis a fenti idézetekben van egy-egy olyan szó, amelyet már nem használunk, vagy nem olyan értelemben használunk, mint a dráma szerzője. És nem is értjük meg, esetleg a szövegkörnyezet alapján következtethetünk jelentésükre, vagy ha precízek vagyunk, és nem akarunk átsiklani az ismeretlen felett, hát nyomozásba kezdünk. S ha eredménnyel járunk, megtudjuk, hogy a mászás azt jelenti, hogy erőkifejtés, fáradozás, a kirugdalózó azt, hogy szélhámos, kicsapongó, a lévnyaló azt a személyt jelöli, aki valakinek a kegyeit keresi, meg azt, hogy ingyenélő, haszonleső, a lerontatás jelentése pedig összeomlás, megbomlás. Ha ezt nem tudjuk, az egész mondat homályos, vagy érthetetlen marad számunkra. Más példákat is választhattam volna, mert a *Bánk bán* szövegében sok olyan szó, szokatlan szóalak található, amelynek értelmezése a mai olvasó számára nem is mindig egyszerű. Nyelvünkben a múlt század eleje óta olyan változások történtek, melyek eredményeként/következményeként Katona József korának nyelve eltér a miénktől. Meg aztán az író nem mindig alapjelentésben használja a szót, és a szövegkörnyezet is új jelentést adhat a szónak. Vagyis az olvasás igencsak fáradsá-

gos munka, ha a figyelem minden apró mozzanatra kiterjed. De csak így érdemes olvasni, csak így fejthetjük meg az irodalmi alkotás üzenetét.

A *Bánk bán* sorainak megértése az olvasó számára már nem okoz nehézséget, és nem is kell hozzá a múlt század nyelvét tanulmányoznia, nem kell az olvasónak azon törnie a fejét, hogy ez és ez a szó itt és itt mit is jelenthet. Megtette ezt helyette a Bánk bán-szótár készítője, Beke József, s neki köszönve elénk tárul a dráma minden szavának aktuális (valóságos) funkciója.

A *Bánk bán-szótár* a negyedik írói szótárunk. A 70-es évek elején jelent meg a Petőfi- és a Juhász Gyula-szótár, 1988-ban pedig a Toldi-szótár. A Beke szerkesztette szótár az utóbbival van közelebbi rokonságban, mert mindkettő egy-egy mű szóanyagát dolgozza fel szótár formájában.

A *Bánk bán-szótárban* is realizálódnak azok az elvi szempontok és gyakorlati követelmények, amelyeket a tudományos kutatás támaszt az írói szótárakkal szemben. Az egyik fontos szempont a teljesség. A szótár a dráma teljes anyagát dolgozza fel a kritikai kiadás alapján, vagyis minden szó, amely megtalálható a drámában, az címszó a szótárban. Katona József helyesírási megoldásai sokszor eltérnek a ma érvényes szabályzatéitól, úgyhogy a szerkesztőnek meg kellett oldania az eltérésekből fakadó problémákat. A mai helyesíráshoz igazodott, alakjukat tekintve a címszók a mai helyesírási formában szerepelnek zárójelben, utána találjuk az eredeti írásmódot. Pl. (olyan) olylyan, (megvirrad) megvirad, (hogyhogy) hogy hogy, (habár) ha bár. A tulajdonnevek és az idegen szavak viszont olyan alakban szerepelnek címszóként, ahogy a drámában előfordulnak (pl. machina, Carthusianus, Chimaera, Constantia). Önálló címszóvá váltak olyan szóalakok is, mint pl. a szenvedő igealak, a szokatlanul képzett vagy ragozott szó, a szokatlan igeköẗős ige stb. Ahol szükséges volt, utalás segíti a címszó megtalálását (betegség→lélek-betegség, mindjája→mindnyája, annak→az).

A címszó és az eredeti szóalak után az előfordulás száma következik, majd a szófaji megjelölés.

A szócikk felépítésére a gondos tagolás jellemző. Az értelmezés, a jelentések, jelentésárnyalatok meghatározása világos. Az *Értelmező Szótár* alapján történik a jelentések meghatározása, de a megfogalmazások egyszerűbbek, rövidebbek, ugyanis nem a pontos fogalmi meghatározás a lényeges az írói szótár esetében, hanem az, hogy a jelen esetben, a *Bánk bán*ban mit jelentenek a szavak. Nem is várjuk el a minden részletre kitérő magyarázatokat.

A szótár minden szót értelmez, azokat is, melyek csak egy jelentésben fordulnak elő, és az megegyezik a szó mai jelentésével.

A több jelentésű címszó esetében a jelentések, jelentésárnyalatok (mint az ÉrtSz.-ban) számozva vannak, és csoportosítva összetartozásuk figyelembevételével.

Az értelmezés után az idézetek következnek. A szövegkörnyezet mutatja be tkp. a szó használatát, az idézetből derül ki, hogy bizonyos szövegkörnyezetben milyen jelentést kap a szó. A szerkesztő értékes meglátása volt, hogy a jelentés, az érzelmi töltet attól is függ, hogy ki mondja az illető szót, és bizonyos esetben az sem mellékes, kinek mondja, vagy mit tesz a szereplő, amikor mond valamit. A szituáció érzékeltetése tehát a pontosabb értelmezést teszi lehetővé. Szokatlan megoldás ez, de nem felesleges. A címszavak jelentésének bemutatásakor annyit közöl a szótár, hogy a jelentés használata világos legyen. A teljesség igénye az idézetekre is vonatkozik. Elvileg minden szó minden előfordulását idézni kell, a kisebb frekvenciájú szavak esetében ez meg is valósul, olykor azonban terjedelmi okok miatt erről le kell mondani. Nincs meg tehát eb-

ben a szótárban sem minden szó minden előfordulása, és nem is várhatjuk el, hogy feltüntessék pl. a Gertrudis szót tartalmazó mind a 21 mondatot, vagy azt a 39 mondatot, melyben a királyné szó fordul elő, de jelezve van, hogy nem teljes az idézetanyag (fel van tüntetve, hogy a dráma mely helyén található meg még az illető szó).

Az idézet mindig kerek egész, és az értelmezéssel meghatározott jelentést tünteti fel. Mint ahogy az írói szótárakban szokásos, az idézetekben vannak kihagyások (ez is jelölve van) és magyarázó szavak is.

Kétféle stilisztikai minősítést alkalmazott a szerkesztő: utal a szavak stiláris értékére és a költői stíluseszközökre – a jelentésárnyalatokon belül. Beke József jól tudja, milyen buktatókkal jár a stiláris érték meghatározása. Ugyanis Katona József korának nyelvhasználatát kell figyelembe venni, a szavak akkori értékét kellene rekonstruálni. Mivel nincs összehasonlítási alap, nagyon helyesen tette a szótár készítője, hogy kerülte az olyán megjelöléseket, hogy régies vagy újkeletű szó. Az objektív mérce hiányában a szokatlannak tűnő nyelvi jelenségeket (ritk) jelzéssel látta el. Feltünteti továbbá, ha a szó átvitt értelemben található. A másik két minősítés a (nép) és a (táj). A stíluseszközök közül jelöli pl. az ellentétet, párhuzamot, hasonlatot, metaforát, metonímiát, oximoront stb.

A szótár megoldásai világosak lesznek a szótár használója számára, ha áttanulmányozza a Tájékoztatót.

A *Bánk bán-szótár* jó alapot ad Katona József (és a *Bánk bán*) nyelvének, stílusának vizsgálatához, és immár nélkülözhetetlen segédeszköze az irodalom- és nyelvtudomány kutatójának, de nyugodtan ajánlhatjuk a tanároknak is, mert megkönnyíti a dráma értelmezését.

LÁNCZ Irén

LÉTEZNI JELBEN, MÉLTÓSÁGGAL

Petőcz András: *A jelben-létezés méltósága.* Colosseum Kiadó, Budapest, 1990

A magyar irodalom egy sajátságos vonulatáról szól Petőcz András jelen kötete. A költőként ismert szerző ezúttal a nyolcvanas években folyóiratokban napvilágot látott könyvismertetőit gyűjtötte össze. A műfaji egybehangzást csak helyenként bontja meg egy-egy interjú, lemezismertető vagy általánosabb irodalomfilozófiai kérdéseket taglaló írás. A kritikai hangvételű jegyzetek nemegyszer esszévé csiszolódnak, illetve a részletekkel is törődő kistanulmányokká terebélyesednek.

Az írások java része vallomás azokról az írókról-költőkről-művészekről, akik valami módon hatottak Petőcz András költői érzékenységére, művészetszemléletére, gondolkodására, alkotói hovatartozásának voltak döntő befolyásolói. A fiatal alkotó pályáját követők az utóbbi két esztendő verskötetei – *A láthatatlan jelenlét*, *Non-figuratív* – és az általa szerkesztett *Médium Art* című antológia révén arról győződhettek meg, hogy Petőcznek a jel-típusú avantgárd melletti elkötelezettsége szilárdnak, folyamatosnak mondható.

A jel-típusú irodalmi avantgárd meghatározását Szabolcsi Miklós vezette be a magyar szakterminológiába tíz esztendővel ezelőtt, a szövegközpontú-strukturalista irodalom szinonimájaként. Az irányzat a szöveget elvonatkoztatja a társadalmi valóságtól,